

Inledning

Den rättssociologiska teori- och metodutvecklingen och dess förhållande till ett ökat behov i det moderna samhället av kunskap om mekanismer för social kontroll har givit impulser till att i *Tidskrift för Rättssociologi* presentera några teoretiska och empiriska studier om de materiella formerna för det rationella samhällets ordningstekniker: rätten, dess tillämpare och dess användare. Ett rationellt samhälle väljer att åstadkomma och styra samhällsförändring och social utveckling genom reformlagar och -program, samt genom en utbyggd offentlig förvaltningsapparat med ansvar för såväl omfördelning av samhällets resurser som reglering av vissa beteenden och implementering av sociala och politiska program. Detta nummer av tidskriften innehåller sålunda några bidrag till förståelsen av det moderna, rationella rättssamhället och dess förvaltare.

Susan Long, Associate Professor vid University of Syracuse, har ägnat en stor del av sin forskargärning åt de amerikanska taxeringsmyndigheterna, Internal Revenue Service (IRS). Just taxeringsmyndigheten i ett land är kanske den myndighet som i sin verksamhet gör mest intrång i de privata livsvärldarna och i den fria marknaden, samtidigt som dess verksamhet är av yttersta vikt för staten. I den offentliga debatten förekommer

ständig inslag som rör skatterna – om att höja eller sänka skatten, om högt eller lågt skattetryck, om den offentliga sektorns och därmed de offentliga utgifternas tillväxt, om skattemoralen.

Longs studie om IRS har en spännande utgångspunkt. 1967 presenterade IRS egenhändigt men vetenskapligt framtagen information om skattefusket utbredning i olika regioner och grupper deklaranter. Syftet med denna information var att underlätta för den egna myndigheten att styra resursallokeringen till de områden där behovet av kontroll av deklARATIONER var störst, dvs där skattefusket var mest utbrett. Longs utgångshypotes förutsatte ett rationellt beteende från IRS: den framtagna informationen om skattemoralen i olika geografiskt och skattetekniskt avgränsade grupper skulle leda till att IRS ökade kontrollen för grupper med låg skattemoral och minskade kontrollen för grupper med hög skattemoral.

Susan Longs undersökning är trots dess inriktning på den amerikanska taxeringsmyndigheten av stort intresse också i Sverige. Hon visar övertygande att IRS *inte* lät den vetenskapligt framtagna informationen om skattemoral och skattefusk styra fördelning av resurser inom myndigheten, och de organisationsteoretiska implikationerna av detta resultat har en vidare generalitet. Dessutom erbjuder Longs studie ett skolexempel på hur man metodologiskt måste gå till väga för att vetenskapligt utvärdera myndigheters funktionssätt och effektivitet.

Kvinnoreformer på männens villkor heter slutrapporten (av Calleman/Lagercrantz/Petersson/Widerberg, Lund: Studentlitteratur 1984) från ett forskningsprojekt om den svenska föräldraledighetslagstiftningen. Projektledare var Karin Widerberg, och i en artikel i detta nummer lyfter hon fram de viktigaste resultaten i undersökningen av hur världens bästa föräldraförsäkring – på papperet – fungerar i verkligheten.

Genom intervjuer med anställda och ledningen vid fyra kvinnodominerade arbetsplatser visar hon på de faktorer i vardagen som i realiteten förhindrar eller försvårar för kvinnorna att tillgodogöra sig försäkringens förmåner. Widerbergs studie visar oss att lagen inte existerar i ett vacuum, utan att dess funktionssätt och effekter är resultatet av ett samspel mellan lagen och andra faktorer i tillämpningsmiljön. Detta, menar Widerberg, har inte lagstiftaren beaktat och därför får inte reformen det utslag i praxis som den potentiellt kunde fått.

Om kvinnors lika rätt och värde i samhället skriver också den från Västtyskland till Australien utvandrade rättssociologen och tillika Sverigekännaren Klaus "Alex" Ziegert. I sin artikel utvecklar han en teori om rätten i samhället utifrån rättens sätt att handskas med jämställdhetsfrågan, som Ziegert med ett Luhmannskt begrepp kallar frågan om kvinnors inklusion i samhället.

Genom att jämföra jämställdhetslagstiftningar i Australien, USA, England, Västtyskland och de skandinaviska länderna visar han att rätten endast i begränsad utsträckning använts i syfte att framtvinga kvinnornas inklusion. Slutsatsen av jämförelsen, att rättssystemet kan spela en viktigare - och effektivare - roll i jämställdhetsarbetet, leder Ziegert till tanken på en lagstadgad kvotering på alla nivåer i samhället. Rättsligt-tekniskt finns det enligt Ziegert inga hinder för "positiv diskriminering", affirmativ handling till förmån för kvinnorna.

Exempel på begränsad sådan kvotering finns redan, och frågan är nu om en sådan reglering är politiskt önskvärd, eller möjlig. Ziegert befarar att inklusionsprocessen utan kvotreglering kommer att gå väsentligt långsammare.

Ziegerts artikel är ett tankeväckande inlägg i den rätts-sociologiska teoridiskussionen och ett viktigt bidrag till disciplinens teoriutveckling. Widerbergs analys av lagens oönskade effekter och Ziegerts sammanfattning av en analysram för tolkningen av lagens möjligheter utgör tillsammans grunden för en vidare diskussion om kvinnans ställning i rättssystemet, och rättssystemets samspel med och möjligheter i samhällsutvecklingen.